

Cserépbogrács töredékek a Nagykárolyi Városi Múzeum és az érmihályfalvi Dr. Andrásy Ernő Múzeum gyűjteményéből

Romát Sándor

Az Érmellék és Nagykároly–Érmihályfalva síksága kora középkori kutatásának eddig megjelent szakirodalmában nem foglalkozott részletesen a cserépbográcsokkal, csak érintőlegesen vagy egyáltalán nem vett róluk tudomást (CRIȘAN 2006. 79.) A következőkben ezeket az adatokat pótlom.

Bár a vizsgált régióban az elmúlt évtizedekben háttérbe szorult a kora középkori kutatás, részleges eredményekről mégis említést tehetek. A fő cél a 2000-es évek elejétől az eddig azonosított telepjelenségek kataszterbe vétele mellett a megisméltető terepbejárások során talált újabbak regisztrálása volt. Jelen tanulmányt egyfajta előzetes, bevezető elemzésnek szánom a terület Árpád-kori anyagi kultúrája egy jellegzetes részének megismertetéséhez.

Mivel az esetek többségében ásátásra nem volt lehetőség, az egyes lelőhelyek azonosításánál a cserépedény leletek hagyományos feldolgozási módszerei döntő szerephez jutnak. A kerámiatípusok közül kiemelt figyelmet fordítottam a cserépbográcsokra, hiszen ezek az Árpád-kori edénytípusok közül a legkutatottabbak (TAKÁCS 2012. 410.).¹ Bár elemzésük

1. kép

- 1: Nagykároly–Kozárd, 2: Piskolt,
3: Királydaróc, 4: Nagykároly–Bobald,
5: Bere–Virágkert, 6: Érmihályfalva–Zelk Zoltán
iskola udvara, 7: Érmihályfalva–Jánostelke,
8: Érkeserű–Nagysziget, 9: Töttelek–Kenderes

Fig. 1

- 1: Carei–Kozárd, 2: Pișcolt, 3: Craidorolt,
4: Carei–Bobald, 5: Berea–Virágkert, 6: Valea lui
Mihai–Yard of the Zelk Zoltán School,
7: Valea lui Mihai–Jánostelke,
8: Cheșereu–Nagysziget, 9: Tăutelec–Kenderes

¹ Itt mondok hálás köszönetet dr. Takács Miklósnak az MTA-BTK tudományos főmunkatársának a lektorálásért és a szíves tanácsokért.

	I. Korongolatlan cserépbográcsok / Handmade cauldrons	I b. Utánkorongolt / Handmade elaborated on wheel	II. Kézi korongon formált cserépbográcsok / Hand turned cauldrons
1. Tálszerű cserépbogrács / Bowl shaped cauldron	 I/1		 II/1
2. Vödörszerű bográcsok / Barrow shaped cauldrons	 I/2		 II/2
3. Fazékzerű bográcsok / Pot shaped cauldrons	 I/3		 II/3
4. Fémbogrács-szerű, gömbölyű aljú cserépbográcsok / Metal cauldron shaped clay cauldrons with rounded bottom	 I/4	 Ib/4	 II/4

	1. Kónikus edényttest / Conical body	2. Lekerekített edényttest/Rounded body
a. Kis magasság / Small height	 II D 1 a	 II D 1 b
b. Közepes magasság / Middle height	 II D 1 b	 II D 2 b
c. Nagy magasság / Large height	 II D 1 c	 II D 2 c

2. kép

Takács Miklós cserépbogrács tipológiája (2010) új típusok kiegészítésével

Fig. 2

Clay cauldron typology by Miklós Takács (2010) complemented with new types

alapján – mivel általában kontextus nélküliek – erőltetett lenne mélyebb összefüggéseket keresnünk, néhány következtetést mégis levonhatunk. Az elemzésnek nyilvánvalóan az adatsor térképészeti vizsgálata az egyik súlyponti eleme (1. kép), hiszen a vizsgált területről a szakirodalom még nem ismer közölt leleteket (TAKÁCS 2012. 491–500.). Erre a szempontra tanulmányomban részletesen kitérek. Ezen felül a kiegészítés igényével kitekintek az eddig megjelent tipológiai rendszerre (2–3. kép).

Leletelemzés

Egy formai ritkaságnak számító cserépbogrács töredéke került elő Bere–Virágkert lelőhelyen: falának ívelése új típusra utalhat. Formailag a – feltehetően – fémbográcsszerű, gömbölyű aljú típushoz tartozik. Szabad kézzel formált, utánkorongolt, a bogrács testét ugyanis oly módon simították végig a korong nélküli formázás után, hogy az edényt minden bizonnyal ráhelyezték egy körbe forgatható alátét lapra (I. tábla 6.). Pontos tipológiai helyének meghatározása érdekében kiegészítettem a Takács Miklós által összeállított típusábrázlatot

3. kép

Takács Miklós cserépbogrács tipológiája (2010) új típusok kiegészítésével: korongolt, fémbográcsszerű, lekerekített aljú cserépbográcsok

Fig. 3

Clay cauldron typology by Miklós Takács (2010) complemented with new types: wheel-made clay cauldrons with rounded bottom, similar to metal cauldrons

egy újabb, Ib/4 csoporttal (2. kép). A lelőhelyről V–VI. századi, kora vagy középső avar kori, szabad kézzel formált edénytöredékek, VII–VIII. századra datált, valamint XI–XIII. századi leleteket is említenek (STANCIU 2003. 271–272.). Mivel a tárgyalt bográcstöredék nem kontextusban került elő, így csak feltevésként javasolhatom a tipológiai módosítást, azzal az időrendi kiegészítéssel, hogy ezt a típust a VIII–XI. századra keltezhetjük, bár a lelőhely súlypontját I. Stanciu a VII. századra határozta meg (STANCIU 2003. 256.).

Az érmihályfalvi Zelk Zoltán iskola udvaráról egy rajzban kiegészíthető bográcstöredék került elő (II. tábla 4.).² A Takács Miklós-féle II D 2b típushoz sorolható, amely a fémográcsszerű, gömbölyű aljú cserépbográcsok közepes méretű változata. A gödörből előkerült többi kerámia-töredék nem segít a pontos kormeghatározásban. Magát a típust általában a XI–XIII. századra datálhatjuk.

A terepbejárások esetlegességét jól példázza Érmihályfalva–Jánostelke határrész. Itt már Andrassy Ernő végzett ásatásokat 1943-ban,³ de a lelőhely kiterjedése ekkor még nem körvonalazódott. Az utóbbi években az erdőirtások miatt újból meginduló futóhomok elmozdulása következtében a felszínre került a faluhely. Több terepbejárást végeztünk,⁴ melyek során számos cserépbogrács töredéket is összegyűjtöttünk.

A lelőhelyről egy érdekes példányt emelek ki. Ez egy kiszélesedő szájerem, melyet átfúrtak. A kisméretű lyuk nyilvánvalóan a készítéskor készült, semmiképpen sem utólag. Bizonyos, hogy a II D típus 2c altípusához tartozik, azaz késői datálású (II. tábla 3.). Ezen kívül a lelőhelyen két további kontextus nélküli bográcstöredéket gyűjtöttünk. Ezek – szájeremük mérete alapján – nagy űrtartalmúak lehettek (III. tábla 1–2.).

Elmondható, hogy az itt előkerült bográcseletek többsége a II D típushoz tartozik, amely a legáltalánosabb forma az Árpád-korban. Kisebbségi űrtartalommal rendelkező cserépbográcsok (III. tábla 5.), valamint néhány nagyobb űrtartalmú töredék is előkerült (III. tábla 6–7., IV. tábla 1–4.).

Lelőhelykataszter

1. Nagykároly–Kozárd (NÉMETI 1999. 67.).

Kozárd település első említése a történeti dokumentumokban 1335 (NÉMETH 2008. 156.).

Terepbejárás során előkerült leletek (leltári száma 9.162.).

– Lassú korongolt, oxidációs égetésű, folyami kavicsal soványított, vörösesbarna külső felületű, belül kormos fekete, csigavonallal díszített, szájeremének külső szegélyén is díszített.

– Formai besorolása alapján lassú korongolt, fémográcsszerű gömbölyű aljú cserépbogrács, II D 2a. típus. Kora: XI–XIII. század (TAKÁCS 2010. 147.). Magasságát nem lehet megállapítani, mivel a töredék kicsi (I. tábla 1.).

– Lassú korongolt, oxidációs égetésű, folyami kavicsal soványított, kívül szürkésbarna, belül vörösre égett, csigavonallal díszített. Formai besorolása alapján lassú korongolt, fémográcsszerű gömbölyű aljú cserépbogrács II D 2a típus. Kora: XI–XIII. század (TAKÁCS 2010. 147.). Magasságát nem lehet megállapítani, mivel a töredék kicsi (I. tábla 2.).

² A leleteket Toroczkai Károly amatőr helytörténész, a helyi iskola portása gyűjtötte be. Beszámolója alapján: „a töredékek árokásás során kerültek elő egy, a sárga homokban jól elkülöníthető, fekete gödörből.”

³ „János-telke nevű szántóföldeken a XII.-XIII. században falu volt. Itt két alkalommal végeztem sondajt. 60 cm mélységig van kultur réteg. A ledöngölt föld mutatja a lakások helyeit. Leleteim: malomkő két darabja, egyéb csiszolt és égett kövek, szén és hamu, háló nehezékek, sima és bekarcolt hullám vonallal díszített cserép edény töredékei.” (Andrassy Ernő naplójegyzetei.) A leletek elkeveredtek, amikor az 1960-as években megszüntették a múzeumot.

⁴ A terepbejárásokra Emödi János, Lakatos Attila, Némethi János, valamint Toroczkai Károly tartott velem.

2. *Piskolt–Kis utca 295.*

A település első említése a történeti dokumentumokban 1329 (JAKÓ 1940. 324.).

A töredék 2014 szeptemberében oszlopkiszedés közben került elő (leltári száma 35.817.).

– Lassú korongolt, oxidációs égetésű, folyami kavicsal soványított, vörösesbarna, díszítetlen edénytöredék (I. tábla 3.). Formailag fazékszerű, besorolása lehet II C, kora a XI–XII. század (TAKÁCS 2010. 147.).

3. *Királydaróc*

A település első említése a történeti dokumentumokban 1302-ből származik (NÉMETH 2008. 57.).

A lelet az 1979-es terepbejárás során került elő (leltári száma 20.246.).

– Cserépüst töredéke, lassú korongolt, redukciós égetésű, szürkésfekete, homokkal soványított, díszítetlen (I. tábla 4.). II D 2a típus, kora a X–XIII. század (TAKÁCS 2010. 147.).

4. *Nagykároly–Bobald II.* (NÉMETH 1999. 65.)

Bobald első említése a történeti dokumentumokban 1329 (NÉMETH 2008. 52.).

A lelet terepbejárás során került elő (leltári száma 9.161.).

– Lassú korongolt, világos vörösre égett, folyami kavicsal soványított, széles peremű, csigavonallal díszített töredék. Típusát nem lehet meghatározni (I. tábla 5.).

5. *Bere–Virágkert*

A település első említése a történeti dokumentumokban 1204 (NÉMETH 2008. 28.).

A töredék terepbejárásból származik, (leltári szám 21.525.).

– Szabad kézzel készített, utánkorongolt, kívül fekete, belül vörösre égett, folyami kavicsal soványított. A törésvonalnál réteges „szendvicses” égetés figyelhető meg. Díszítetlen, a fület az edény belső oldalán készítették el, az edény falából húzták ki. Nem lehetett besorolni a típusok közé, a fémbográcsszerű gömbölyű aljú típushoz áll a legközelebb (I. tábla 6.).

6. *Érmihályfalva–Zelk Zoltán iskola udvara*⁵

Érmihályfalva első említése a történeti dokumentumokban 1270-ből származik (JAKÓ 1940. 302.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 787.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses szürke, díszítetlen (II. tábla 1.). A II D 1a típushoz sorolható, amelyet a X–XI. századra lehet keltezni (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 782.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, „szendvicses” törésű, kívül világos vörös, belül világosszürke, külsején látszik egy vékony agyagréteg, amelyet viszonylag rosszul vittek fel az edényre. Díszítetlen (II. tábla 2.). Nagyméretű, mély, kónikus forma, a II D 1c típushoz sorolható, a XIII–XIV. századra lehet datálni (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 789.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses égetésű, díszítetlen. A felfüggesztésre szolgáló lyuk nem a szájrperemen van, hanem az edény falában. Késői forma (II. tábla 3.). A legömbölyített aljú, közepes méretű II D 2c típushoz tartozik, amelyet a XIV–XV. századra lehet datálni (TAKÁCS 2010. 147.).

⁵ Az iskola gyakorlatilag a Nyírség legkeletibb dűnesorán helyezkedik el, valószínűleg az Árpád-kori Mihályfalva területén.

Az egyetlen olyan lelet a lelőhelyről, amely gödörből került elő, így kontextusában lehetett megfigyelni (Toroczkai Károly saját gyűjteménye).

– Gömbölyű aljú, lassú korongolt, homokkal soványított, szürkés vörös cserépbogrács töredéke. Fogaskerek („rádli”) mintával díszített (II. tábla 4.). A fémbográcsszerű, gömbölyű aljú II D 2b típushoz tartozik. Kora a XI–XIII. század (TAKÁCS 2010. 147.).

7. Érmihályfalva; *Érmihályfalva*–„Százholdas”; *Érmihályfalva, Vízimalom*⁶

Jánostelke első említése a történeti dokumentumokban 1335 Tárnuken néven (JAKÓ 1940. 364.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 1669.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vörös, díszítetlen töredék (III. tábla 1.). A II D 2a típushoz tartozik, azaz kisméretű, gömbölyű aljú. Időrendi besorolása: XI–XIII. század. (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 1673.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vörös, belül fehér kerámiára jellemző fehéres szürke. Hullámvonallal díszített (III. tábla 2.). A II D 2b típushoz sorolható (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, redukciós égetésű, vöröses szürke, a perem alatt vonaldísszel (csigavonal?). A perem külső oldalán egy lefelé álló borda fut körbe, mely valószínűleg a peremkiképzésnél keletkezett, így nem tekinthető külön típusnak (III. tábla 3.). A II D 2b típushoz tartozik, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses szürke, redukciós égetésű, díszítetlen. Típusát nem lehet megállapítani (III. tábla 4.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses szürke, redukciós égetésű, csigavonallal díszített. A szájperem belső oldalán vékony kitüremkedő kis borda látszik (III. tábla 5.). A II D 2b típushoz sorolható, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses szürke, redukciós égetésű, díszítetlen. Látszik, ahogyan a fazekas az agyaghurkákat egymás fölé ragasztotta, majd összesímította. A perem belső oldalának alsó része kicsit megvastagodik (III. tábla 6.). A II D 1c típushoz tartozik, nagyméretű cserépbogrács (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses szürke, redukált égetésű, díszítetlen (III. tábla 7.). A nagyméretű II D 1c típusú cserépbográcsokhoz tartozik (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 798.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, szürkésfekete, sűrű csigavonallal díszített (IV. tábla 1.). A II D 2b típushoz sorolható, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 796.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, oxidációs égetésű, vörös, díszítetlen (IV. tábla 2.). A II D 2b típushoz sorolható, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 791.).

⁶ A terület neve jelenleg hivatalosan Jánostelke vagy Jánosteleke. A régészeti anyag Vízimalom, Százholdas, illetve ezek kombinációja néven van még beletárolva az érmihályfalvi Andrassy Ernő Múzeum leltárában. Ezeket a neveket vettem figyelembe, amikor a katasztert készítettem.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, világosszürkés vörös, díszítetlen (IV. tábla 3.). A II D 2 b típushoz sorolható, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet (leltári száma 792.).

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vöröses, oxidációs égetésű, díszítetlen (IV. tábla 4.). Típusa nem határozható meg, anyaga alapján a XI–XIII. századra keltezhető (TAKÁCS 2010. 147.).

8. *Érkeseŕű–Nagysziget*

A település első említése a történeti dokumentumokban 1215 (JAKÓ 1940. 275.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vörösesbarna, díszítetlen. Típusa nem határozható meg (V. tábla 1.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, vörös. Típusát nem lehet meghatározni (V. tábla 2.).

9. *Tóttelek–Kenderes*

Tóttelek első említése a történeti dokumentumokban 1291 (JAKÓ 1940. 371.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, szürke (V. tábla 3.). A II D 2b típusba sorolható, és a XI–XIII. századra lehet datálni (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, világos vörös (V. tábla 4.). A II D 2b típushoz sorolható, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Terepbejárás során talált lelet.

– Lassú korongolt, homokkal soványított, szürkés vörös (V. tábla 5.). A II D 2b típushoz sorolható, XI–XIII. századi (TAKÁCS 2010. 147.).

Irodalom

CRIȘAN 2006.

Ioan Crișan: Așezări rurale medievale din Crișana (secolele X-XIII). [Medieval rural settlement from Crișana (10th – 13th centuries)]. Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea 2006.

JAKÓ 1940.

Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Sylvester Nyomda RT., Budapest 1940.

NÉMETH 2008.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. [Așezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV.-lea.] JAMK 60. 2008.

NÉMETHI 1999.

János Némethi: Repertoriul arheologic al zonei Careiului. [The Archaeological Survey of Carei Region. Nagykároly régészeti repertórium.] Bibliotheca Thracologica XXVIII. Institutul Român de Tracologie, București 1999.

STANCIU 2003.

Ioan Stanciu: Descoperiri medievale timpurii din județul Satu Mare și Maramureș. Date noi observații și opinii referitoare la ceramica medievală timpurie din nord-vestul României. [Frühmittelalterliche Funde und Befunde aus Kreisen Satu Mare und Maramureș. Neue

Angaben, Bemerkungen und Ansichten zur frühmittelalterlichen Keramik im Nordwesten Rumäniens.] *Marmatia* 7: 1. 2003. 249–316.

TAKÁCS 2010.

Miklós Takács: Das Formspektrum der Tonkessel im Karpatenbecken. [Typology of pottery cauldrons in the Carpathian Basin. Typologie de chaudrons céramiques dans le bassin des Carpathes. A Kárpát-medencei cserépbográcsok formai változatai.] *Arch. Korrl.* 40: 1. 2010. 139–154.

TAKÁCS 2012.

Takács Miklós: A Kárpát-medence 10-11. századi cserépedény-lelőhelyeinek térképészeti vonatkozásairól – Másodszor. [Über die kartographische Aspekten der Keramikfunde des 10–11. Jahrhunderts im Karpatenbecken – Zum zweiten Mal.] In: Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén. *Tempora Obscura* 3. A 2011-ben Békéscsabán megrendezett konferencián elhangzott előadások. Szerk. Liska András – Szatmári Imre. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba 2012. 405–500.

ROMÁT Sándor

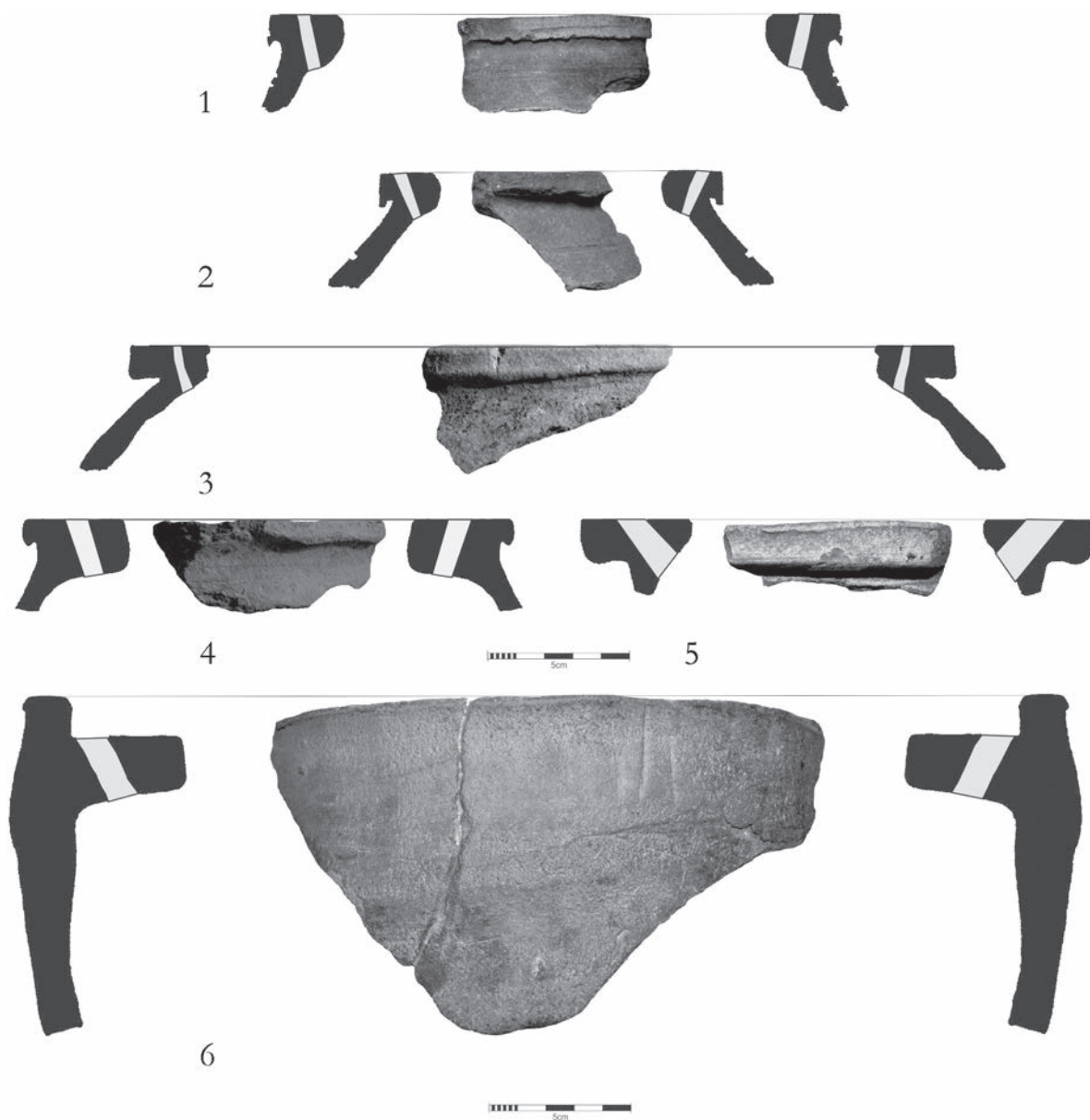
e-mail: s_romat@yahoo.com

**Fragments of clay cauldrons from the collection
of City Museum of Carei (Nagykároly)
and from Dr. Andrassy Ernő Museum
of Valea lui Mihai (Érmihályfalva)**

In this article, I would like to present the Árpadian Age clay cauldrons belonging to the collections of the City Museum of Carei (Nagykároly) and of the Dr. Andrassy Ernő Museum of Valea lui Mihai (Érmihályfalva). Due to the lack of archaeological excavations in this region, a very important activity in archaeological research is land survey. The priority in this phase of the research is to locate the settlement patterns and it is also important to identify and date them. That is why methodologically the most important part is the classical analysis of the pottery shards, mainly of the special ceramic types like the cauldrons. We succeeded in identifying nine settlement patterns with cauldrons. Basically, they fit into the typo-chronology by Miklós Takács, like the most common type II.D, but we also were able to identify a new type of cauldron at Bere-Virágkert, proposed to be type Ib/4 in Takács's typo-chronological list.

Sándor ROMÁT

e-mail: s_romat@yahoo.com

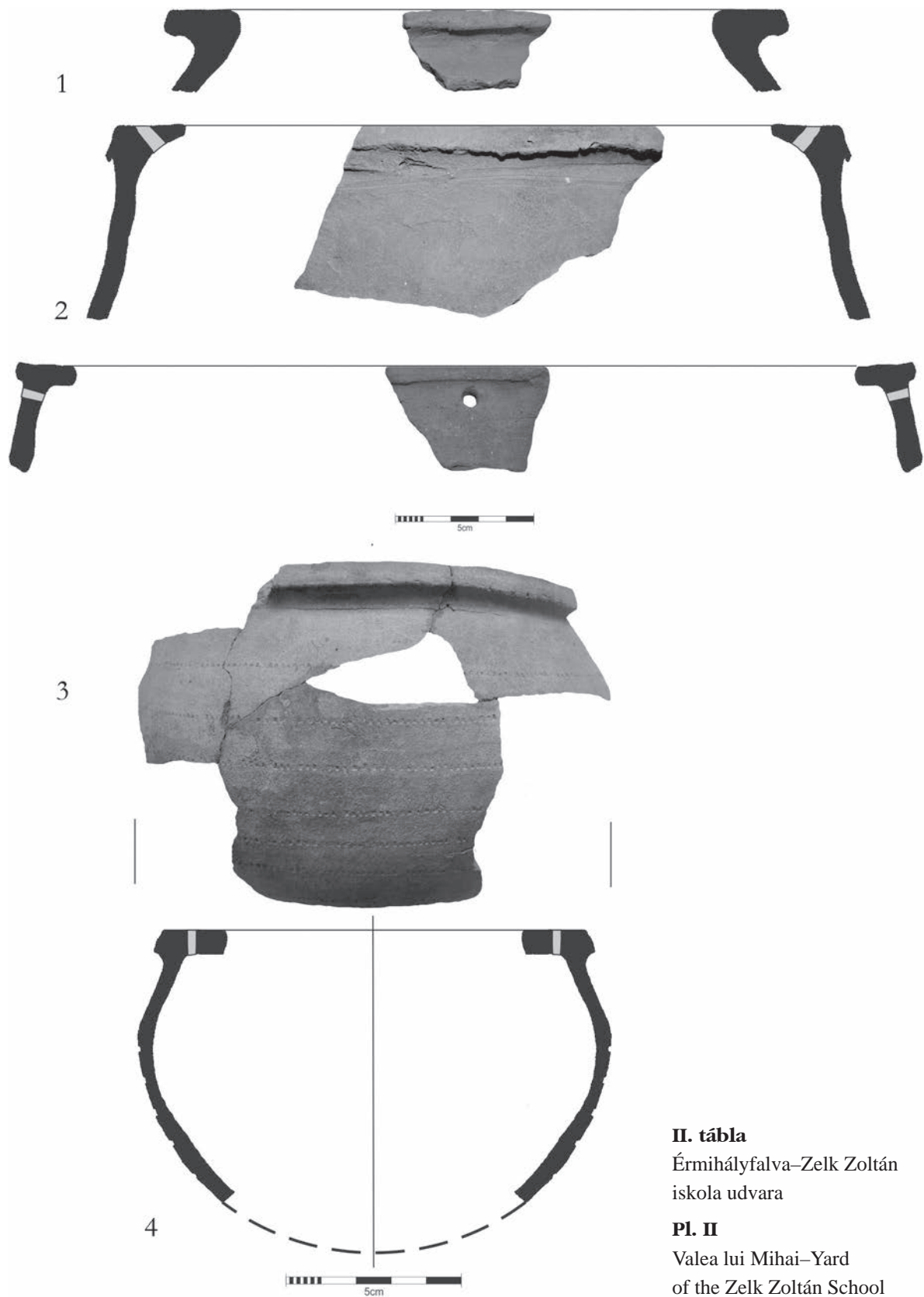

I. tábla

1–2: Nagykároly–Kozárd, 3: Piskolt–Kis utca, 4: Királydaróc, 5: Nagykároly–Bobald II., 6: Bere–Virágkert

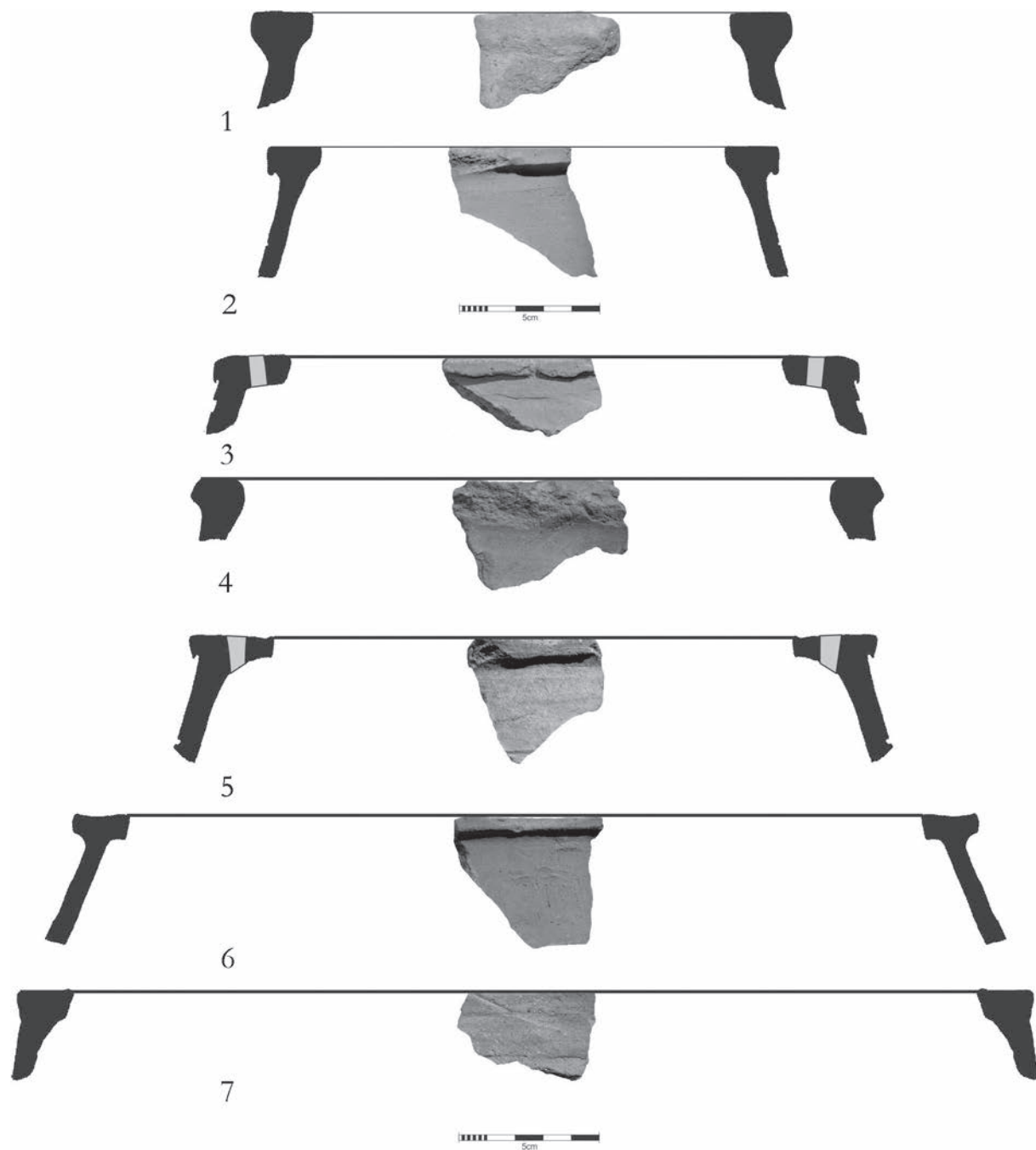
Pl. I

1–2: Carei–Kozárd, 3: Pişcolt–Kis utca, 4: Craidorolţ, 5: Carei–Bobald II., 6: Berea–Virágkert

II. tábla
Érmihályfalva–Zelk Zoltán
iskola udvara

Pl. II
Valea lui Mihai–Yard
of the Zelk Zoltán School

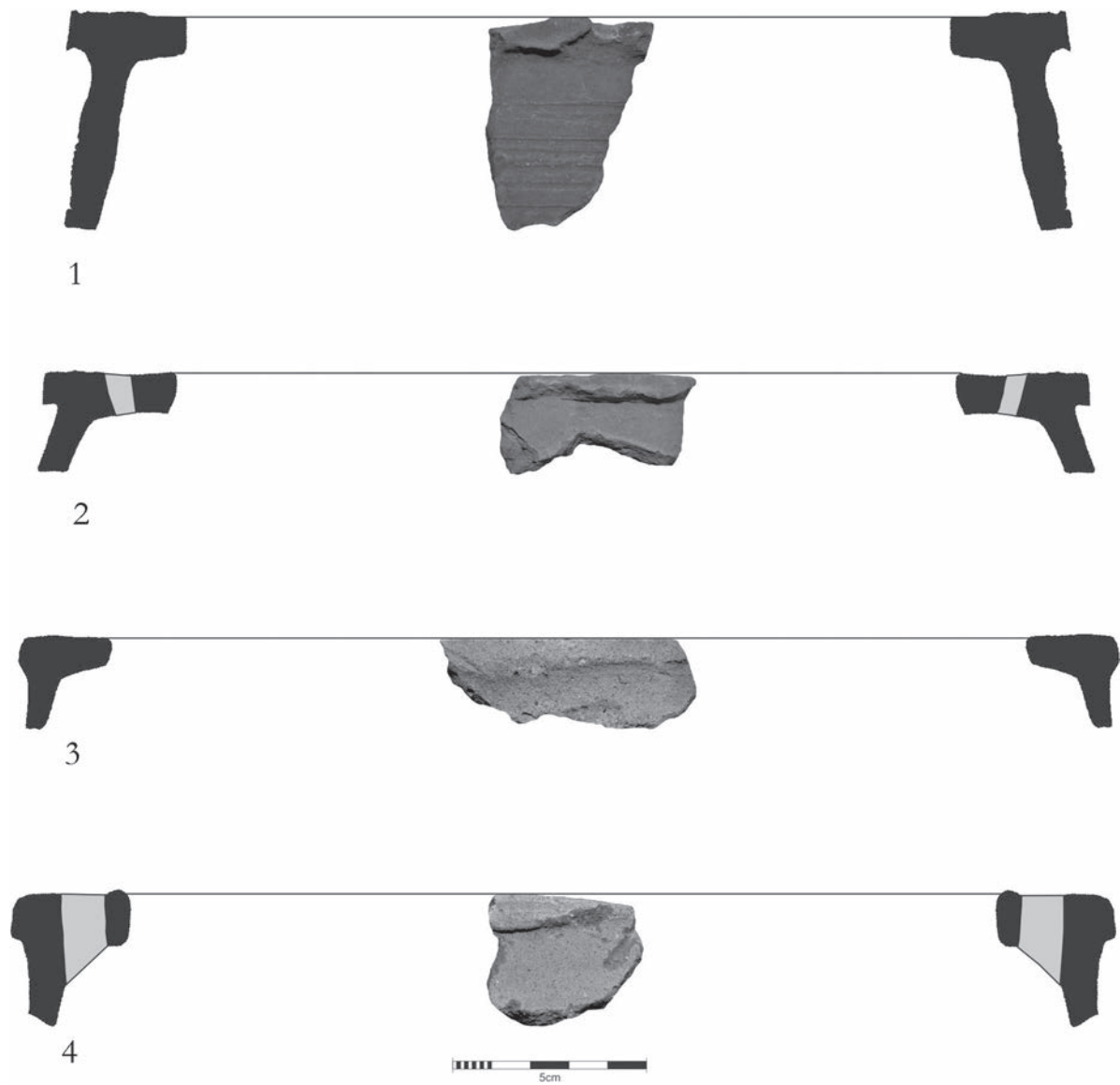

III. tábla

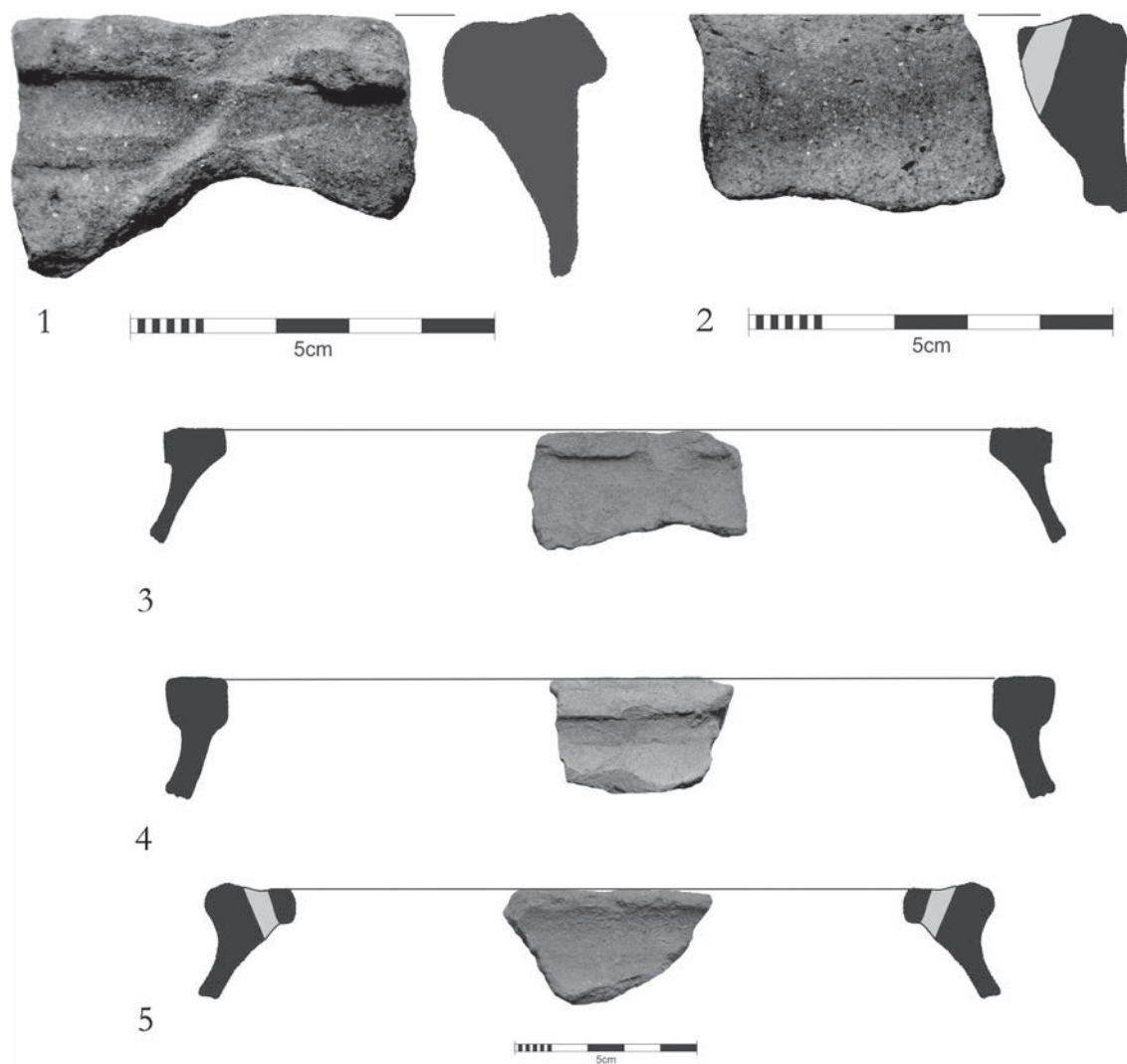
Érmihályfalva–Jánostelke

Pl. III

Valea lui Mihai–Jánostelke

IV. tábla
Érmihályfalva–Jánostelke
Pl. IV
Valea lui Mihai–Jánostelke

V. tábla

1–2: Érkeserű–Nagysziget, 3–5: Tóttelek–Kenderes

Pl. V

1–2: Cheşereu–Nagysziget, 3–5: Tăutelec–Kenderes

